

कांचे मुलगे एकशें चालिसांपेक्षां अधिक बुडून मे-
ले. रोएन राहणांतील एक खाटकी त्या गलब-
तांत होता, तेवढा मात्र एक शिडाला चिकटून रा-
हून बांधला; त्यास दुसरे दिवशीं कोणी कोळ्या
नीं बाहेर काढिला. तो खाटकी जा वेळेस ससु-
द्रांत पोहूत होता, त्या वेळेस तो गलबताचा क्वा-
पटन फिझस्तीफन त्याजवळ पोहून जाऊन,
त्यास राजपुत्र जीवंत आहे कीं काय तें विचारि-
ता झाला. खाटक्यानें राजपुत्र मेलाअसें सां-
गतांच तो बोलिला, आतां आपण बांधून फळ
काय ? असें बोलून त्याणें लागलीच बुडी मा-
रून आपला प्राण टाकिला. मग ते पाण्यांत प-
डलेले लोक ओरडत, तें कांढावर ऐकायास येई,
आणि राजाचा गलबतावरही येई; परंतु कोण ओ-
रडतो याची बातमी लागेना. हेनरी राजास ती-
न दिवस पर्यंत आशा होती कीं, आपला मुल-
गा इंग्लंडांतील कोणत्या तरी बंदरीं उतरला
असेल. चवथेदिवशीं त्यास कोणी येऊन तें
मुलाचें

मुलाचें वर्तमान सांगीतलें, त्यावेळेस तो मूर्छित होऊन पडला. तेव्हां पासून तो अंतकाळपर्यंत कधीही हास्यसुख दिसला नाही. नंतर थोडकेच दिवशीं तो नार्मेडींत सेंटडेनिस या नामें लहान गांव आहें तेथें अजीर्ण होऊन मरण पावला. तो पंस्तीस वर्षे राज्य करून आपले वयाचे सत्सष्टावे वर्षी मेला. त्याणें मृत्युपत्रांत आपली माटिलडा-अणून मुलगी होती, तिणें सर्व राज्य करावें असें लिहून ठेविलें.

प्रकरण ७

स्तीफन राजाची कथा

सन् ११३५ पासून ११५४ पर्यंत

हेनरी राजाची बहीण आदिला, ब्लोईस शहराचा कोंट यास दिली होती. तिच्यापुत्र

१ कोंट अणून एक त्यावेळेस अमात्यांत पदवी होती.

स्तीफन तो राजाचा मरणानंतर आपला प्रताप आणि शक्ति जाणून, निश्चय करिता झाला कीं, मी इतके दिवस जें इल्लित होतों, तें आतां मला प्राप्त होईल. मग तो त्वरेनें नार्मेडींतून लंडन शहरास गेला. तेथें सर्व रयतेनें तो राजा कबूल केला. त्या नंतर धर्मपक्षपात्यांस त्याचा अभिमान पडला पाहिजे, अणून त्याचा भाऊ विंचे - स्तराचा बिशप याणें सर्व धर्म पक्षपात्यांस युक्तीनें स्वाधीन करून घेतले. या रीतीनें स्तीफनास राज्य पदवी प्राप्त झाली.

जास लबाडीनें राज्य प्राप्त होतें, त्याचीं प्रथमचीं कर्मे सर्व लोकांस आवडायोजोगीं असतात. स्तीफनानें आपलें राज्य दृढ करायाकरितां एक नियम ठरविला. तेणें करून प्रजांस कितें एक प्रकारची मोकळीक झाली. मोटमोटया लोकांस आपले रानांत पारध करायाची परमाणगी दिली; धर्मपक्षांचे लोकांस रिकाम्या संस्थानावर नेमणूक करायास मोकळी-

कझाली, आणि तो लोकांवर एड्डेदिकनूफेसर राजाचे वेळचे नीती प्रमाणें वर्तू लागला. आपण यापेक्षें निर्भय व्हावें म्हणून, त्याणें विंचेस्तरांतला सर्व आमदार खाना आपले हाताखाली घेतला. आणि त्यांतील कांहीं पैका देऊन पोपा कडून आपला अधिकार स्थिर केला.

त्यानंतर थोडकेच दिवशीं माटिलडेनें गडपूटाविषयीं बखेडां आरंभिला. ती गलबतानून येऊन ससेक्साचे कांठावर उतरली. तिला ग्लोसेस्तराचा अर्ल राबर्ट साहाय झाला. तो राबर्ट हेनरी राजाचे बटकीचे पोटचा मुलगा. त्या प्रसंगीं माटिलडेचे स्वारींत एकशें चाळीस नेंटे होते, त्याणीं लागलाच आरंदेल किल्ला घेतला. तिला त्या राज्याचा वास्तवीक अधिकार होता, त्या मुळें साथी पुष्कळ मिळाले. म्हणून तिचा कौजेचें तेज शत्रूंचे सैन्यावर पडलें.

१ नेंट म्हणून एक त्या काळीं साधारण प्रतिष्ठित लोकांचा किताब असे.

स्तीफन राजा माटिलडा घेते असें समजतांच
ती जा आरंदेल किल्यांत राहिली होती, त्या व-
र हछा करायास तयारी करून गेला. त्या कि-
ल्यांत हेनरी राजाची राणीही होती, ती माटि-
लडेचा पक्षास आंतून अनुकूल असे. आरं-
देल किल्ला बळकट नव्हता, म्हणून तो स्तीफ-
न राजानें सहज घेतला असता; परंतु त्या स-
कोणी असें समजाविलें कीं, हा किल्ला त्या-त्या-
तारे राणीचा आहे; हा जबरदस्तीनें घेणें हें कर्म
अनुचित.

भूर्खेपणा, आणि भलेपणा या दोहोंकरून
आपले अस्वार्थाचीं कर्मे त्या काळचे लोक बहु-
त करीत असत. तथा बुद्धीनें स्तीफन राजा-
नें बिस्तल किल्यावर माटिलडा जात हो-
ती तिला जाऊं दिली. ती जा किल्यावर पहि-
ली होती, त्या सारिखाच तोही बळकट होता.
मग त्या दोघानीं आपला अधिकार स्थापनाक-
रितां बहुत लहान लहान लढाया केल्या; त्या
सर्वांची

सर्वांची गोष्ट सांगीतली तर फार विस्तार होईल. सारांश, राणीचें सैन्य उत्तरोत्तर वृद्धि पावत चालिलें, आणि शेवटीं ती स्टीफन राजाचा पराजय करून आपण राज्य करूं लागली. तिला राज्याभिषेक विंचेस्तर शहरांत मोठ्या उत्साहानें झाला.

नंतर माटिल्डा राणी दरबारांतील मोठमोठे सरदार लोकांच्या मान राखीना अशी झाली. तसा अपमान करून घेण्याच्या त्यांस फार दिवस अभ्यास नव्हता. अशा कारणानीं त्यांचा बुद्धि लोकांचे मनांत पदच्युत स्टीफन राजाविषयीं दया आली—पुढें विंचेस्तराचे विशपानें तो तंदा वृद्धिंगत केला. तो असा. लोकौं हें मनोगत जाणून त्याणें राणी जांत होती, तें लंडुन शहर वेढायाचें काम आपले कितिएक स्नेही, आणि आश्रित यांचे मंडळीस सांगीतलें; आणि तसें केलें त्मणजे शहराची लोकानीं एकदांच दंगा करून राणीस ध-

• रावी •

रावी असा बेत केला. राणीला ही बातमी अगो-
 दरच समजून ती बिं चे स्तर शहरांत पळून गे-
 ली; तेथेही तिच्या गुप्तशत्रू तो बिशप तिजब-
 रोबर गेला - मग तलक्षी लोकानीं तेथें राणी-
 वर उघड शस्त्र धरिलें. जेथें तिला प्रथम त्या
 बिशपाच्या आशीर्वाद प्राप्त झाला होता, त्या
 ठिकाणींच ती पकडली गेली. तेथें ती किती
 दिवस पर्यंत होती, परंतु त्या शहरांत दुष्कीळा-
 चा उपद्रव झाल्यामुळे तिला तेथून बाहेर जावें
 लागलें. त्यावेळेस तिच्या बंधु ग्लोसेस्तराचा
 अर्ल तिचे बरोबर जात होता, त्यास धरून ने-
 देत ठेविला, आणि स्टीफन राजास मुक्त केलें.
 या रीतीनें अकस्मात् राज्यामध्ये फेरफार झा-
 ला; मग माटिल्डा पदच्युत होऊन आक्स-
 फर्डोंत जाऊन राहिली, आणि स्टीफन रा-
 जा बंदीतून सुटोन पुनः राज्य करूं लागला.

नंतर स्टीफन राजास दुसरा एक पुरु-
 षशत्रू झाला. तो माटिल्डेचा मुलगा हेन-
 री

री. तो सोळा वर्षांचे वयाचा होता, त्या वेळेस मोटा अग्रगण्य, आणि राजकारभारी होईल असा दिसत असे. त्याणें लोकांचा संमतानें आपलें वंशीय राज्य पुनः आपले हस्तगत करुयाचा निश्चय केला. तो स्टीफनास राज्याचा अधिकार नाहीं असें निमित्त योजून इंग्लंडांत चढाव करून गेला. त्यास बहुधा राज्यांतले सर्व मोटे मोटे लोक येऊन मिळाले.

तेह्नां स्टीफन राजानें भयभीत होऊन हेनरीचा तो आवेश निवृत्त करुयासाठीं बहुत यत्न केले, परंतु ते व्यर्थ गेले. मग त्याणेत्याशीं तह केला. तेह्नां असा करार ठरला कीं, स्टीफनानें यावज्जीव राज्य करावें, आणि न्याय-मनसुषींतही त्याचें नाव चालावें. स्टीफन मेल्यानंतर राज्य हेनरीनें करावें, आणि स्टीफनाचा पुत्र उइलियम यास बोळोन प्रांत आणि त्याचे बापाची खासगीची संपत्ति मात्र मिळावी. असा तह करून सर्व सभासद लोकांनी

(९४)

कांनी शपथा घेतल्या, तेणे करून लोकांस परम
आनंद झाला - नंतर हेनरी राजा इंग्लंडांतून
न गेला, आणि स्टीफन स्वस्थपणे पूर्ववत् रा-
ज्य करिता झाला. असा क्वांटर्बरींत तह
झाल्यावर स्टीफन राजा सुमारे एक वर्षांनीं
मृत्यु पावला. त्याच शहरांत त्याचें शरीर पु-
रलें. अशी स्टीफन राजाचा राज्याची समा-
प्ति झाली.

प्रकरण ८

द्वितीय हेनरी राजाची कथा

सन ११५४ पासून ११८९ पर्यंत

हेनरी राजाचे प्रथमचे राज्य रीतीवरून

न

न लोकांश्च निश्चयश्चाला कीं, हा पुढें विचारानें
 प्रजा पालन करील - त्याणें आपला पराक्रम ल-
 क्षांत आणून जी कुनीति पूर्वी प्रवृत्त झाली होती
 ती, आणि राजांचे दुर्बलतेमुळे, तसेंच भोळेपणा-
 मुळे, जे अमोढ व्यवहार चालिले होते, ते बंद करा-
 याचा उद्योग आरंभिला. राज्यांमध्ये धुंदाई क-
 रणारी फौज होती ती ते क्षणीं दूर केली; तसेंच
 धर्मशाळा इत्यादिकां स जीं स्वास्थ्यें होती तीं पुनः
 पूर्ववत् चालू केलीं. आणि रीति कित्येक गांव-
 चे लोकांस अशी मोकळीक दिली, कीं त्याणीं रा-
 जांचांतून दुसऱ्या कोणांला अंमल न मानितां स्वे-
 छेने पूर्ववत् आपलीं कर्में चालवावीं - इंग्लि-
 श लोकांस जें स्वेच्छाचारित्व प्राप्त झालें त्याचें मू-
 ल या राजानें केलेले कायदे - त्या पूर्वी असा वि-
 वाद चालिला असे कीं, प्रजांवर सत्ता राजाची, कीं
 अमात्याची, कीं धर्मपक्षांची असावी. नंतर
 या विवादांत चवथाही एक विषय शिरला. तो
 हा कीं, प्रजांतून धनवान् लोकही आपल्यास
 . राज्य

રાજ્ય કારભારીન વિભાગ અસાવા અસં ડહું ઝાગલે
આ પ્રકારને પચ્ચુડલસિસ્તેમ ત્વજે પરસ્પર
પ્રમુત્વ યાચા નાશ ક્રાલા, આણિ તેઢાં પામૂન સ-
વ જોકાંત સ્વેછાચારિત્વાવિષયીં ફાર આસ્થા ઉત્ત-
વ ક્રાલી -

ત્યા કાઢવે રાજા મધ્યે પરમ વલિષ્ઠ અસા
જો હેનરી રાજા તો. ઇંગ્લંડ દેશાચેં નિર્વિવાદ પ્ર-
મુત્વ સંપાદૂન ફ્રાન્સ દેશાચા તૃતીયાં શા પેક્ષાં મો-
ઠેં રાજ્ય વાવતા ક્રાલા. અશા ગોઈ વાચૂન મ-
નાંત વાટવેં કીં, ત્યાણંડુઢી નિર્વિમ્બપણેં રાજ્ય
કેલેં અસેઝ. પરંતુ ની ગોઈ વિપરીન ચડલી - ની
અર્જીકીં. જેથૂન મયાચી શંકા હી નફતી તેથૂનચ
મોચા ઉત્પાત હોઝન ત્યાચા નાશ ક્રાલા.

તા વૃનાંત અસા - નાર્મેનાનીં ઇંગ્લંડ

૧ પરસ્પર પ્રમુત્વ ત્વજે ધની આણિ સેવક યા દોષાં
ચા માત્ર સંબંધ અસનો : આણિ રાજાચેં પ્રમુત્વ સર્વવર ન-
સતેં ત્યા રીનીચેં નાવ.

(१०७)

देशयेत्त्यापासून प्रथम इंग्लिशांस खणून जो किंचित् अधिकार प्राप्त झाला तो. दामस एबे-
केट खणून लंडनांत रहाणारे एके ग्रहस्थाचा पुत्र होना त्यास झाला - तो पुरुष लंडन शहरांतले शाळांत विद्याभ्यास करून, पारिस शहरास गेला. तेथून आल्यावर त्यास शेरिफाचे आफीसांत गुरकुनाची जागा मिळाली - तो त्या पदापासून अनुक्रमानें चढतांच दनां, शेवटीं क्यांटर्बरीचा आर्चबिशप, याची पदवी पावला. अशा रीतीने राजाचे खालचे स्थानास चढला. ती पदवी प्राप्त होतांच तो आपले पूर्वस्थेनें तलां हलकीं कर्मे इत्यां काबी खणून, मोठे भक्ता मारिखें आचरण करूं लागला. तो देव सेवेचे मिषानें आपणाम फार दुः-

१ राजाचा आज्ञा जो सिडीस नेतो, आणि अपराधि लोकांस दंड लावितो, त्या काम गारास शेरिफ असें खणतात.

२ काम करायाचे स्थळाचें नांव

ख

ख देत असे, नुसतीं ऊर्णा वस्त्रें शरीरावर धारण करी; तीं अगदीं मळे पर्यंत बदलीत नसे; निःस्वाद अशी भाजी भाकर खाई; आणि जलमात्र प्राशन करी - तसेच शरीर दमनार्थ अनेक प्रकारचे निग्रह केल्या सुळें, त्याचें पाठीचा कणा वरता आला होता. तो प्रतिदिवशीं तेरा दरिद्रांचें पादप्रक्षालन करी - असा तो तपस्यासारखें आचरण दर्शवून, धर्मपक्षापात्यांची सत्ता जी पूर्वी विपुल झाली होती, ती रक्षण करायाचा डोल घालू लागला - परंतु ती कमी करावी असा हेनरी राजाचा बेत होता.

थोडे दिवसां नंतर राजास एक उघड निमित्त सांपडलें; तेव्हां त्याणें मनांतील बेत सिद्धीस न्यायाचा प्रारंभ केला - तें असें. एके धर्मपक्षापात्यानें वार्सेस्तर परगण्यांतलें एके गृहस्थाची सुलगी भ्रष्ट केली, आणि तिचा बाप आपली लबाडी उघड करील खणून त्यास मारिलें - हें त्याचें महा दुष्ट कर्म पाहून सर्व लोक परम

परम कुड झाले. तेह्नां राजानें आज्ञा केली कीं, त्या-
ची चौकशी न्यायाधीशानें करावी. परंतु बेकेंटा-
नें राजाचे आज्ञेस प्रतिबंध करून सांगितलें कीं,
याची चौकशी चालीप्रमाणें धर्मपक्षपात्यांचें हातू-
नेच द्यावी.

नंतर या गोष्टीचा निश्चय करावा करितां
राजानें क्लारेंडन शहरास मंत्र्यांची आणि धर्मप-
क्षपात्यांची सभा केली; आणि हा विषय त्यांस स-
मजवून त्यांची संमति विचारिली - त्या काळीं जा-
सभा होत, त्या पुढील लोकांस योग्य नियम करून
देवावा करितां होत नसत; तर राजाचा आज्ञा स्था-
पनास होत असत; म्हणून राजानें केलेले सर्व का-
यदे त्या सभेंत सर्वांचे संमतानें ठरले. ते पुढें म-
ग क्लारेंडन कायदे या नावानें प्रसिद्ध झाले - ते-
थीं असें ठरले कीं, धर्मपक्षपात्यांतून कोणी अ-
न्याय केला असतां, त्याची चौकशी राजाचा न्या-
य गृहांत द्यावी.

हे आणि दुसरीं लहानसान मिळोन सोळा

• कलमें •

कलमें ठरलीं, त्यावर सर्व धर्मपक्षपात्यानीं सह्या केल्या. बेकेट मात्र प्रथम अनुकूल नकता, परंतु मग त्याणेंही संमति घातली. "त्यावेळेस आलिकझांडर खणून पोप होता; त्याणें त्यावर सबळ दोष ठेऊन तो नियम रद्द केला.

मग बेकेटानें राजाचा पक्ष सोडून पोपाचा पक्ष स्वीकारिला; त्यानून राजाचें आणि त्याचें बांकडें पडलें. तो एके दिवशीं धडाईनें धर्मपक्षपात्यांचीं वस्त्रें पहारून आणि हातांत एक क्रूस घेऊन, राजाचे घरीं गेला. आणि आपला संरक्षणार्थ तो क्रूस रूप धरून हातीं घेऊन राणीजवळ बसला. तेथें त्याणें मोठ्या अभिमानानें मी धर्मपक्षी आहे असें जाणवून देशांतरीं जायास आज्ञा मागीतली. त्यास आपला अधिकार सोडून जायाची आज्ञा राजानें दिली नाहीं. खणून तो मग चोरून निघोन महादीपास गेला. तेथें सर्वत्र त्याचें धैर्य आणि सदाचर-

१ विलायती लोकांस धर्मपक्षपात्यांचीं वस्त्रें साधारण लोकांपक्षें भिन्न जातीचीं असतात.

ण पाहून लोक त्याचा मोठा सत्कार करू लागले.

पोप आणि बेकेट या दोघांनीं असा नि-
श्चय केला होता कीं, कसे तरी करून राजाची स-
त्ता नाहींशी करावी. इतर लोक त्याचें वांकडें इच्छि-
त असत खणून बेकेट आपल्याला कैस्ताची
उपमा देत असे. पुढें बेकेटानें लिहून असें जा-
हिर केलें कीं राजाचें अमुक मंत्री, तसेच जे कोणी
धर्मपक्षाचा नेमलेला वसूल बंद करूं पाहत आ-
हेत ते आणि जाणीं क्लारंडन कायद्यां विषयीं
संमति दिली, ते सर्व धर्मपक्षापासून बहिष्कृत
केले असत. तो बेकेट आणि राजा या दोघांचें
साथीं द्यावा करितां लोकानीं बहुत यत्न केले; परं-
तु त्या दोघांत अत्यंत द्वेष होता, आणि सख्याचा
अंती आपला किमपि अस्वार्थ होऊं नये असा
त्या दोघांसही अभिमान होता; त्या मुळे ती गोष्ट सि-
द्धीस गेली नाही.

शेवटीं परस्परांचें ऐक्य द्यावें या गोष्टीचें
दोघांसही अगत्य पडलें, परंतु बेकेट परत
इंग्लंड

इंग्लंड देशास आला त्या वेळेस, त्याणें जें औ-
 दत्य दाखविलें तेंणें करून पुनः पूर्ववत् झालें. रा-
 जा जास क्षमा करितो त्याणें जसें नस्यतेनें वागा-
 वें, तसें नवागतां तो पोपाच्या सर्वडामडौळ करून
 केंत प्रांतांतून आला - या रीतीनें तो सोथर्क प्रां-
 ताजवळ आला त्या काळीं, सर्व धर्मपक्षपाती, तसे-
 च नगरांतले लहान मोठे लोक, त्याला भेटाच्यास गे-
 ले. आणि आनंदानें नाता प्रकारचें गायन करू-
 न त्याची स्तुति करिते झाले - नंतर तो लोकांचें
 मन आपणाकडे ओढून घेणें समजून आपल्या प-
 राक्रमाच्या गर्वीनें जेजे कोणी पूर्वीचे प्रतिपक्षी हो-
 ते त्यांची निंदा करूं लागला. प्रथमतः याकॉब
 आर्चबिशपानें त्याचे पाठीमागें हेनरीचा
 ज्येष्ठ पुत्रास राज्याभिषेक केला होता, वरून त्या-
 स पदच्युत करायाचा हुकूम केला. तसेंच लंडन
 आणि साल्सबरी एथील बिशपांस त्याणें ज्ञा-
 तिबात्य केलें - कोणी एक त्यास विरुद्ध बोलिला,
 एकानें त्याचे घोड्याची शेंपटी कापिली, वरून
 त्याणें

त्याणें त्या दोघांसही जातिबहिष्कृत केले.

या रीतीनें राज्यांत बेकेटानें मोदी धुंदाई मांडिली होती, त्यावेळीं राजा हेनरी नार्मंडींत होता त्यास बेकेटाचे उन्मत्ततेचें वर्तमान सम-
जेंतांच बहुत कोप आला - जेद्वां ते जातिबहिष्कृत आणि पदच्युत केलेले बिशप राजाजवळ येऊन फिर्यादी सांगूं लागले; त्यावेळेस त्यास जो क्रोध आला त्यास अंत नाही. आपण जास लहानपदापासून मोठ्या पदवीस चढविला, तोच आपल्यावर उलटून राज्यांत बखेडा करितो, आणि आपणास संताप देतो असें पाहूंम राजाचा क्रोध विशेष मजलें लितें झाला. त्यावेळीं याकीचा आर्च-
बिशप बोलिला कीं महाराज ! बेकेट जों पर्यंत जीवंत आहे तों पर्यंत राज्यांत स्वास्थ्य द्यायचें नाही. तेद्वां राजा विचार न करितां मोठ्यानें म्हाणाला कीं, मी काय करूं ? मला कोणी साहाय्य नाही, नाहीतर मी या दांभिक तपस्थ्याचे हातून इतके दिवस दुःख पावलों नसतों. हे शब्द ऐकून रा-
जाचें

जाचे चार धैर्यवंत सेवक राजाच्या लहदोग निवारणार्थ उद्योग करिते झाले - तो असा - हे चार आणि दुसरे कितिएक त्यांचे सहाय मिळून कप्यांतर्वरीस मोठ्या त्वरेने निघोन गेले. ते समोर बेकेटाचे घरांतचजोऊन, त्याचे औदत्याविषयी पुष्कळ दुरुत्तरे बोलिले. मग ते तसेच त्या बेताने तेथे होते. एके दिवशी तो बेकेटा संध्याकाळी एकेटा बेफाम धर्मशास्त्रेंत मुख्य जागे जवळ जात होता, इतक्यांत राजसेवकांनी तेथें येऊन बहुतवार करून त्याचे दोकें तोडलें. मग तो बेकेटा दिक्क महंताचे मूर्तीपुढें गतप्राण होत्सता पडता झाला. ती मूर्ति त्या चार कमांसानें भरून गेली.

नंतर बेकेटाचा मृत्यु श्रवण करून हेनरी राजा भयभीत होऊन विचार करूं लागला की, लोकांचे मनांत आपण त्यास मारला असा संदेह येईल. मग लोकांचीं मनें दुसरे कडे लागावीं झणून त्याणें अयलंड घ्यायाचा उद्योग आरंभिला साक्सनी लोकांनी देश घेतला त्या वेळे-

स जसे इंग्लिश लोक होते तसेच ऐरिश लोक त्या काळीं होते. त्याणीं प्रथमच क्रिस्ति यन धर्म घेतला होता, आणि त्या नंतर तीनशें चारशें वर्षांनी त्या काळानुरूप विद्यादिकही त्याणीं बरींच संपादन केलीं होती. त्यांजवर कोणी वाहेरून येऊन हत्ता करीत नसत, आणि ते लोक गरीब होते. यणून कोणी राजा ओझाविष्ट होऊन त्यांस उपद्रव करीत नसे; या मुळे ते एक सत्तानें होते. ते आपला काळ धर्माचरणानें आणि धर्मोपयोगी विद्यांत घालवीत असत. त्यांचा विद्या, कळ, धर्मिकता, आणि त्यांची सुनीति याचा प्रेषीवि अद्यापि दिसतात, यणून ते लक्ष्मणविषयीं कांहीं संदेह नाही. परंतु ते कांहीं काळाने सर्व विद्यांपासून भ्रष्ट झाले. आणि पुढें सांगतां हे वर्तमान घडलें, त्या वेळेस ते केवळ अज्ञानानें व्याप्त होते.

जा काळीं हेनरी राजानें अयलेंडावर हत्ता करायचा बेत केला. त्या वेळेस त्या बेटाचे पांच भाग होते. त्यांचीं नावें लेन्स्तर, मीथ, मन्स्तर

मनस्तर, अलस्तर, आणि कानाट. या पांच परगण्यांचे पांच मांडलिक राजे होते. त्या काळीं अशी चाल होती कीं, युद्धादि प्रसंगी त्यांतून एकास मुख्य करावा, आणि त्यास राजा असें म्हणावें; आणि पुरातन, साक्सन राजा एवढी त्या मुख्याजक सत्ता द्यावी. त्या वेळस शोद्रिक ओकनर म्हणून कानाटाचा राजा होता, त्यास तें पद प्राप्त झालें होतें; आणि दर्मत एमूमरो, लेन्स्टराचें राज्य करित असे. हा शोवटीं सांगीतला राजा अतिशय क्षुद्रबुद्धि आणि कामुक असे; म्हणून त्यानें मीथाचे राजाची कन्या पटून नेली. नंतर मीथाचा राजानें कानाटाचे राजाशीं सख्य करून शोवटीं त्यावर भ्रष्टाव करून जाऊन त्याचे राज्य घेतलें; आणि त्यास बाहेर काढून दिलें. अन्याय कर्मकरितां या रीतीचा दंड पावून, त्या एमूमरो राजानें डीएन शहरांत हेनरी राजा होता त्यास शरण जाऊन असा करार केला कीं, जर माझे राज्य तुझी मला परत देविलें, तर मी इंग्लंडाचे

इंग्लंडाचे राज्याचे ताबे खाली येईन हे नरिने
 तो करार लागलाच कबूल केला; परंतु त्या वेळे-
 स दुसरे कांहीं नाजूक काम होतें घणून, त्यास
 सनदमात्र करून दिली; ती अशी की, आपल्या
 प्रजांतून कोणास शक्ति असेल त्यापेक्षाऊन त्या
 राजास साहाय्य करून जाचें राज्य परत घेऊन
 त्यास द्यावें. ही स्मदे घेऊन दर्मात राजा ब्रि-
 स्तल शहरास गेला, तेथें जाऊन कांहीं यत्न क-
 रून रिचार्ड, जाचें उपनाव स्यांग्बो (पेंब्रो-
 काचा अर्ल) त्याशीं करारपत्र केलें; त्यांत
 अर्लानें असें लिहून घेतलें कीं, तुं जर मला तु-
 म्हीच्या नामक मुलगी दिशील, आणि आपल्या
 मागे सर्व संपत्तीचा अधिकारी मला करिशील,
 तर तुझे राज्य घेऊन देईन.

असल्या अर्लाचें वचन घेऊन दर्मात
 राजा चौरुत अयलेंडांत गेला; आणि तेथें फ-
 र्न्स नामक मठ त्याणेंच स्थापिला होता त्यांत
 जाऊन राहिला. पुढें उन्हीव्यांत राबर्ट फि-
 स्ली

ફ્રાન્સીફિન સ્પૃન એક નેટ હોતા તો એકડો ત્રી-
સ નેટ, સાઠ ટુસ્કોયર આણિ ત્રીનડો તિરકમઠે
વાલે ઘેઝન ત્યા બેટાંત ગેલા. ત્યાંનંતર લવકરચ
મારિસ પેંડર્ગાસ્ત સ્પૃન કોળી હોતા, તોદહા
નેટ, આણિ સ્પૃ તિરકમઠેવાલે ઘેઝન ત્યાંસ મિ-
ઝાલા. અગ્રીહી લહાન ફોંજ ઘેઝન વેક્સ્ફર્ડે
શહરાવર ત્યાળીં જાઝન હલ્લા કેલા. તેં શહર સ-
રદારાંસ યાવેં અસા ઠરાવ ક્ષાલા હોતા. પુઢેં તેં સ-
હજ હસ્તગત ક્ષાલેં. નંતર ત્યાંસ મારિસ ફિઝ
જિરાલ્ડ સુમારેં દોડસેં લોકાંનિશીં ઘેઝન મિઝા-
લા. તેં સેન્ય પાહૂન તે અજ્ઞાન લોક ફાર મયમી-
ત ક્ષાલે. ત્યા બેટાંતીલ સુરખ્ય રાજા જો રોહીક
ત્યાળેં ત્યાચેં નિવારણ કરાયાચા ઉદ્યોગ આરંભિ-
લા હોતા; પરંતુ તો પરાજય પાવલા, આણિ ત્યા-
ળીં ત્યા પાસૂન ઓલીસ મનુષ્યેં ઘેતલીં. તસાચ

૧ ત્યા બેઝેસ નેટ પદાચે અધિકારી હોતે, ત્યાંચે વરાવર
જે પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ અસત, ત્યાંચા હા કિતાબ. સાંપ્રતકાલીં
સર્વે પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ આપલ્યા નાવાસ હા શબ્દ જોડિતા ત.

આસરી

आसरी राजाचा पराजय करून त्या पासूनही ओलीस मनुष्ये घेतलीं.

या रीतीनें दर्माताला पूर्वपदवी प्राप्त झाल्यावर, तो आपलें राज्य अधिक असावें अशी इच्छा करूं लागला. त्यास असें वाटूं लागलें कीं, आपल्यास सर्व अयर्लेंडाची अधिकार प्राप्त होईल तर बरें. अशा मतलबानें तो स्त्रांगूबोलाला अलोभ दाखवूं लागला. तो स्त्रांगूबो काहीं राजाचा कामांत गुंतल्यामुळे तेथें स्वतः गेला नव्हता; मागे सांगितल्या प्रमाणें त्याणें फौज माव पाठविली होती. इतकेंच त्यास सांगूं लागला कीं, जर तुम्ही अयर्लेंड तेथलें तर तुमची मोठी कीर्ति होईल; आणि तुम्हास या गोष्टी पासून संपत्तिही प्राप्त होईल. त्याणें अयर्लेंडातले लोकांचा भ्याडगुणा त्यास बनावून सांगितला; आणि उद्योग केला असतां निश्चय सिद्धीस जाईल, अशी त्याची खातर जमा केली. स्त्रांगूबोनें तें सर्व कबूल करून कोणी त्याचा सेवक होता

त्यास

त्यास ७० तीरवाले बरोबर देऊन मथम पाठवि-
 ला, नंतर राजाची आज्ञा घेऊन आपणही घोडे-
 स्वार आणि शंभर तिरकमठेवाले घेऊन जाता
 झाला. सर्व इंग्लिशांची फौज त्यास घेऊन मि-
 ळाली. तेथे करून तो अजिंक्य झाला. त्या वेळेस
 सर्व फौज मिळोन जरी हजारही नव्हती; तरी ते
 लोक अतिशय अज्ञान होते, त्यापून तितकीच
 फौज त्यांज जेथें तेथें पळवी. या गोष्टीवरून
 ज्ञानी आणि अज्ञानी या लोकांत किति अंतर आ-
 हे हें ध्यानांत येतें. मम वाटफोर्ड शहर त्यांचे
 स्वाधीन झालें. डब्लिन त्यांणीं हल्ला करून घे-
 तलें. नंतर त्यां ग्रीकोने एवेशीं लग्न केलें. आ-
 णि दर्मातमरतांच तो सर्व राज्य पावता झाला.

त्या नंतर किमपि विघ्न न होतां, ते सर्व बे-
 ट इंग्लिशांचे स्वाधीन झालें. त्या वेळेस हे-
 नरी राजाचे मनांत आवड उत्पन्न झाली कीं,
 प्रजानीं जें यश मेळविलें, तें आपणास मिळावें.
 त्यापून तो मग लवकरच पांचशें नैट आणि कां-
 हीं

हीं शिपाई घेऊन अयलेंडांत गेला. तो दुसऱ्या-
चें राज्य घ्यायास खणून गेला नकता; तर स्वाधी-
न झालेल्या देशांत अंमल बसवा यास गेला. या-
रीतीनें अयलेंड घ्यायास श्रम बहुत पडला ना-
हीं, व पैकाही विशेष खर्च लागला नाहीं. ते अयलेंड
तेझांपासून इंग्लंडाचे राज्यांत आलतें.

असें राज्य प्राप्त झालें तेणें करून राजास
परम आनंद झाला; परंतु कांहीं गृहसंबंधी संक-
टें करून त्याचें बाकीचें वय दुःखांत गेलें. तो प्रकार
असा. हेनरी राजा मध्ये जे कितेक दुर्गुण
होते त्यांन सांगतात, त्यांत पराकाष्ठेचा अनि-
ष्टिचिन्निग्रह हा एक होता. एलिनोर खणून रा-
णी होती ती कांहीं शरीर दोषांमुळे पूर्वीचा भर्त्या-
नें त्यागिली; तिला राजानें लोभाविष्ट चिन्न हो-
ऊन वरिल्ली होती. तिजवर कांहीं दिवसांनी रा-
जाची अप्रीति झाली; आणि तो इतर स्त्रियांशीं
रमून विषय सुखाचा आस्वाद घेऊं लागला. त्या-
ची रोझेमंदक्लिफोर्ड खणून एक उपस्त्री फार

बमत्कारीक होती, तिजवर हेनरीची फार प्री-
ति असे.

नंतर हेनरी राजानें आपली राणी आपल्या
व्यभिचारिपणा मुळें विरोध करील, म्हणून त्या रा-
खेला बुद्धस्तब्ध म्हणून लावरींथ^{*} होतें त्यांत
चोळून ठेविली. या रीतीचें किनि दिवस चालिलें
होतें, त्याचा निश्चय नाही. शेवटीं तें वर्तमान रा-
णीस समजलें. तिणें रेशिमाचे कसणी वरून आ-
पले बैरिणीजवळ जाऊन तरवार उपसून तिज
कडून विष स्वाविलें. ही गोष्ट खरी असो कीं खो-
दी असो; परंतु इतकें सत्य कीं, राजा आणि त्याचे
पुत्र यांत जें बांफडें पडलें, त्याचें कारण तीं राणी.

राजाचा ज्येष्ठपुत्र हेनरी होता, त्यास स-
मजाविल्या मुळें वाटूं लागलें कीं, आपल्यास रा-
ज्याचा अधिकार असोन आपले हार्ती सत्ता ना-
हीं, ही आपली मोठी फजीति; आणि रवी जिओ-

* लावरींथ म्हणजे जाठिकाणांत गेलें असतां, त्यां-
तून बाहेर निघायाची वाट फार दुर्मिळ असते तें ठिकाण.

फ्री आणि रिचर्ड हे दोघे त्याचे भाऊ होते तेही राणीनें सांगितल्यावरून आपल्या वांट्याचा राज्याविषयीं सत्ता करूं लागले. ते आपले भावार्थी समदुःखी झाले. मग ते राजाचे विषेपुत्रफान्स देशाचे दरबारीं निघोन गेले; आणि राणी एलीन-रही कांहीं युक्ति करून तेथें जावें यावेतांत होती; परंतु राजाचे आज्ञेनें तिला धरून कैदेत ठेविली. या सर्व गोष्टी पाहून राजास समजलें कीं, यापुढें सुखाची आशा करणें हें व्यर्थ; कारण पुत्रांस राज्य करण्या योग्यवय प्राप्त झाल्याचे पूर्वींच, आपाचें राज्य घेण्याविषयीं अतिशय उत्सुकपणा; राणी आपले अधार्मिक पुत्रांचा विरोधाची वृद्धि करिते; आणि इंग्लंडांतले राजपुत्र निर्लज्जपणें त्यांस साहाय्य करितात; या सर्व गोष्टी पाहून राजा उदास होता झाला.

या करितां राजानें सर्व लोकांचा मनांत अतिभक्ति पाहून आणि दुर्दशा प्राप्त झाली

ह्या कांहीं देवता क्षोभ आहे असें मनांत आणून नि-
श्चय केला कीं, क्यांतर्बरींत अतिशय जागृत सें-
दटोम साची मूर्ति आहे तेथें ऋऊन कांहीं प्राय-
श्चित करावें. मग तो क्यांतर्बरीचे वाटेत देऊ-
ळ दिसों लागलें. त्या पासून घोंड्यावरून उतरोन
शहरांत पायीं गेला; आणि त्या देवाचे पायां पड-
ला. दुसरे दिवशीं त्याचे अपसंधाची क्षमा त्यास
प्राप्त झाली; आणि तो लंडुन शहरास जाऊं ला-
गला, तेव्हां त्याणें बातमी ऐकिली कीं, त्याच दि-
वशीं स्काट लोकांचा पराभव झाला.

त्या काळा पासून राजा हेनरीची उत्तरोत्त-
र बढती होत चालिली. जा अमात्यानीं दंगां आ-
रंभिला होता, ते त्यास शरण गेलें; आणि मग थो-
डे दिवसांनीं सर्व इंग्लंड देश स्वस्थ झाला. रा-
जाचा सुलगा हेनरी मोठी फौज जमा करून इं-

त त्यांवर विश्वास. जसें भूतें, मंत्र सामर्थ्य इत्यादिक

२. बेकेट मेल्यानंतर या नावानें लोक त्याची पूजा क-
रीत असत.

म्लंडांत

गलंडांत येत होता; परंतु तेथें सर्व गोष्टी विपरीत पाहून त्याणें तो वेत ठेविला. मग लवकरच तो ज्वर येऊन मार्तेल शहरांत मृत्यु पावला. त्या वेळेस त्याचें वय सव्वीस वर्षांचें होतें. पूर्वी आपण बापाशीं अधार्मिक व्यवहार केला, हें मनांत आणून त्यास अंती फार पश्चात्ताप झाला. नंतर रिचर्ड त्याचा भाऊ होता त्याणें त्याची जागा सांभाळिली. ती अशी कीं, जा लोभा मुळें त्याचा वडील भाऊ पापांत पडला, तोच लोभ त्याचा मनांत उत्पन्न झाला.

पुनः एक वेळ धर्म युद्धाचा वेत झाला त्या वेळेस, रिचर्ड आपण अग्रेसर होऊन जय मिळवावा या करितां आपल्या बापास बरोबर येऊं देईना. त्याणें फ्रान्स देशाचे राजाशीं ऐक्य करून वचन घेतलें कीं, तुझे मनांत आहे तसें मी करीन. आपणास धर्म युद्धास जायाचा उपाय नाही असें पाहून, हेनरी राजानें आपला पुत्र आणि फ्रान्स देशाचा राजा यांशीं युद्ध करावें असा वे-

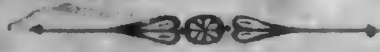
त केला. शेवटीं त्या दोघांत तह झाला, त्यांत हे-
 नरी राजास अहित अशा गोष्टी बहुत ठरल्या.
 जा अमात्यानीं राजाचीं वैरभाव देविला होता त्या-
 स राजानें क्षमा करावी असें झालें. त्यांची या-
 द राजानें मागीतली त्यावेळेस, त्याचा परमप्रिय
 पुत्र जो जान त्र्यणून होता त्याचें नाव त्यांत पाहि-
 लें, तेणें करून राजास फार क्लेश वाटले. त्याणें फार
 दिवस वार्धक्य दुःख स्वस्थ मनें करून भोगिलें,
 तें त्यास दुःखकारक झालें नाहीं; त्याचा मुलानीं बं-
 डें केलीं त्याणें त्यास तादृश संताप झाला नाहीं;
 परंतु जा मुलाचें कल्याण द्वावें असें त्याचा हृदया
 पासून होतें, तो आपलें शत्रुत्व करितो पाहून त्या
 ला कोप आवरेनासा झाला. तो मोठ्या शोकानें
 आक्रोश करूं लागला. अरे मी हतभाग्य, जा मा-
 झा जन्मकुदिवशीं झाला. जळो तो दिवस ! असें
 त्र्यणून त्याणें आपल्या कृतघ्न मुलांस शाप दि-
 ला. तो त्याणें कधीं मग फिरविला नाहीं. हृद-
 यांत जितकी विशेष ममता येईतितका तो अधिक-

च संतापे. मग त्याचा चिंतांत एक ही अंश असा
 राहिला नाही कीं, जेथून त्यास सुख होईल; त्या
 मुळें पूर्वीं यांच लय जाऊन तो दुःखयस्त होता
 झाला. मग त्या हृद्रोगें करून त्यास जीर्ण ज्वरला-
 गून तो मानूस देशांत सोमुर शहराजवळ
 त्रिनोन लग्न स्थल आहे तेथें येथें तेहां त्या-
 चें वय आणि चिंता यांची समाप्ति झाली. त्या
 वेळेस त्याचें वय अठ्ठावन्न वर्षांचें होतें, आणि तें
 वर्ष त्याचे राज्यास पंसतिसावें; तितक्यांतच त्या-
 णें मोठ्या सुत्सयाची बुद्धि, न्यायाधीशाची सूक्ष्म
 दृष्टि, आणि मोठ्या शूराचें धैर्य हे गुण दाखवि-
 ने.

(१२८)

प्रकरण ९

प्रथम रिचर्ड राजाची कथा
जाचें प्रतिष्ठानाच कुअर डिलिओँ
सन ११८९ पासून ११९९ पर्यंत

रिचर्डोस राजपदवी प्राप्त झाल्यावर ही धर्मयुद्धास जायाची त्याची मसलत होती. जो स्काट्लंड देशाच्या धनीपणा पूर्वीचा राज्यांत मिळाला होता तो या कामा करितां विकून पैका घेऊन, सर्व साहित्य तयार करून तो पुष्पभूमीस निघाला. त्या उद्योगास फ्रान्स देशाच्या राजा हो युद्धा करितां जाणार होता; त्याणें रिचर्डोस आपण समागमें जाऊं असे बहुत निरोप पाठविले.

इंग्लिश व फ्रेंच सैना यांचें एकत्र भेदा-याचें ठिकाण बर्गंडी देशांत वेझेले अणोनमैं

* कुअरडिलिओँ अणजे सिंहासारिखें जाचें हृदय.
दान

दान ठरिवलें होतें; तेथें ते दोघे जाऊन पाहूं लागले तों,
 कोणेंत एक लक्ष योदे जमले. तेथें दोघानीं एक
 मेकास सहाय करावें या विषयीं शपथा केल्या;
 आणि आपलीं सैन्यें जळ मार्गानें पुण्यभूमीस घे-
 ऊन जावें असा निश्चय केला. परंतु त्या काळीं दि-
 कस थंडीचे होते त्मणून, ते दोघे आपल्या सैन्यासु-
 डां सिसिली देशाची राजधानी जें मेसीना
 शहर, त्यांत उष्णकाळ येई तों पर्यंत राहिले. रि-
 चर्ड शहराचे बाहेर एके धाकटे किल्यांत राहिला.
 फिलिप राजा शहरांत राहिला. त्याचें आणि
 सिसिलीचे राजाचें सख्य झालें. मग त्या इंग्लि-
 श व फ्रेंच यादोन राजांत एक वेळ अविद्रवास,
 पुनः ऐक्य असें होऊं लागलें : या सर्वांचें कारण
 सिसिलीचा राजा. शेवटीं सर्व तंटा मिटून ते
 दोघे पुण्यभूमीस निघून जाते झाले. त्यांत फ्रेंच
 इंग्लिशांचे पूर्वीं बहुत दिवस पोहोंचले.

त्या नंतर इंग्लिशही सैन्य सुडां पालेस्ति-

न देशांत जाऊन पोंहोंचले. रिचर्ड आणि फिलिप हे दोघे अगोदरचें वैर विसरून एकमतानें काम करूं लागले; परंतु मग थोडेच दिवसांनीं फिलिप राजाचे शरीर मरुतीस बरें नाहीं सें झाल्यामुळे, तो दहा हजार फौज मात्र रिचर्डो जवळ ठेऊन फ्रान्स देशास निघोन गेला. त्याणें फौज ठेविली तींत बर्गंडोचा ड्युक मुख्य केला होता. त्यानंतर रिचर्डो उत्तरोत्तर विजय मेळवूं लागला. मग पुण्यनगर जें जिरुझिलम तें घ्यायास सोपें झालें, त्यापून पूर्वीं आस्केलन शहर घ्यावें असा इंग्लिश सैन्यानें निश्चय केला. सारासेन राजांत परम शूर असा जो सालाउदिन सन्तान, तो त्याचें निवारण कराया करितां, तीन लाख फौज घेऊन वाटेवर राहिला होता. तो आपणास बुडकरा-

असें खणतात. तेथें क्रिस्ताचे जन्म मृत्यु झाले त्यापून या देशाचें नाव पुण्य भूमी असें पूर्वीं सांगितलें आहे.

१ सारासेन त्याजें तुर्क लोक.

यास

यास योग्य आहे असें पाहून रिचर्ड राजास फार
 आनंद झाला. तेथें इंग्लिश पुण्य योद्ध्यांचा
 विजय झाला. नो असा. प्रथम रिचर्ड राजा
 आपले डावे उजवे बाजूचे लोकांची धांदल झाली
 असें पाहून, आपण स्वतः सैन्याचा पुढें जाऊन ल-
 ढाई पुनः चालू करिता झाला. या रीतीनें घोर
 संग्राम होऊन सारासेन लोक उद्ध्विग्न आणि
 छिन्नभिन्न होऊन पळाले. त्या युद्धान्त त्यांचे खा-
 ढीस हजार लोक पडले. मग लवकरच आस्के-
 लन शहर रिचर्डचे स्वामी झालें; दुसरीं हीं
 लहान लहान नगरें मग रिचर्ड राजास प्राप्त
 झालीं. या रीतीनें तो जिरुझालम शहरा
 जवळ पोहोचला, त्या वेळेस मोठ्या हर्षानें आ-
 पली फौज पाहून, त्या कामाविषयीं आपणास
 सामर्थ्य आहे कीं नाहीं याचा विचार करूं लागला; ते
 हां त्यास सजलें कीं, आपलें सैन्य, दुष्काळ, भ्रम,
 आणि विजय, याहीं करून थकलें आहे; त्यास
 आपण इच्छिलें युद्ध करायास शक्ति आणि उ-

साह.

त्साह हीं राहिलीं नाहीं. लणून त्यास सांलाउ-
दिनाशीं तह करणें प्राप्त झालें. रिचर्डानें त्या-
शीं बोलणें लावून ठरविलें कीं, तीन वर्षे पयंत पा-
लेस्तिन देशाचे समुद्रकांठचे गांव क्रिस्ति य-
ना जवळ असावे; आणि जे कोणी क्रिस्ति यन
जिरुझिलेलाचे श्रावेंस जातील त्यांस निरुपद्र-
व जाऊं द्यावें.

त्या युद्धापासून राजास किमपि द्रव्यलाभ
न होतां केवळ कीर्तिमात्र प्राप्त झाली. त्यानंतर
रिचर्ड राजा, देशीं यायाचा वेत करूं लागला;
मग वाटेनें त्याचें गळबत कुठोंन सैन्य नाहींसें झा-
ल्यामुळे तो एकटा जर्मनी देशाचे वाटेनें जावे-
कन्याचा वेष करून जात असतां, मार्गांत त्यास
आस्त्रिया देशींचा ड्युकलि ओपोल्ड ना-
में होता, त्याणें धरून पायांत बिड्या घालून कैदें-
त ठेविला. त्यानंतर तेथील राजा, रिचर्डस आ-
पणापाशीं मागून घेऊन लिओपोल्डावर सं-
तुष्ट होऊन त्यास कांहीं द्रव्य देता झाला. जा रि-
चर्ड

चर्डे राजाचा कीर्तनें जग व्यापिलें होतें, त्याची अ-
 शी अवस्था होऊन तो परतंत्र झाला. त्याची द-
 शा काय झाली ती इंग्लंड देशचे लोकांस ब-
 हुत दिवस पर्यंत समजली नाही; याचें कारण अ-
 • सें कीं, त्या समयीं दूर देशची बातमी समजायाचें
 मोठें कठीण पडत असे. मग कांहीं दिवशीं फ्रा-
 न्स देशचे एक सारंगीसाल्यानें त्या राजाचा शोध
 लाविला अशी कथा आहे. एके दिवशीं त्या सारं-
 ग्यानें रिचर्ड राजा होता त्या कित्याचा बाहेर
 राहून सहज त्यास पूर्वीं आवडत होती जी गतवी
 वाजविली. त्या वेळेस रिचर्ड राजानें आंतोन
 • तीभूगत वाजविली; तेव्हां तो समजला कीं राजा
 एथें आहे.

शेवटीं ती गोष्ट इंग्लिश लोकांस समजून
 • त्याणीं त्या राजाशीं तहाचें बोलणें लाविलें. त्या वे-
 ळेस तोही समजला कीं, रिचर्ड राजास आतां सो-
 डला नाहीं तर कठीण पडेल. मग इंग्लिशानीं
 त्यास १५०००० मार्क घणजे १००००० पोंड

द्यावया

द्यायाच्या करार केला. ते त्याणीं दिले तेद्वां, राजा रिचर्डे कारागृहांतून मुक्त होता झाला.

राजा रिचर्डे बहुत क्लेश पावून पुनः स्वदेशीं आला, हें पाहून लोक परम हर्ष पावले. तें पाहून तोही संतुष्ट होत्साता लंडन शहरांत मोठ्या उत्साहानें प्रवेश करिता झाला. तेद्वां लोकांनीं मोठ्या समारंभ केला होता तो पाहून त्याचे बरोबर जर्मनी देशाचे लार्ड आले होते ते त्यागत कीं, हे लोक इतके धनाढ्य आहेत असें ठाऊक असतें तर आमचे राजानें रिचर्डोस इतका थोडा पैका घेऊन सोडला नसता. त्याणें मग विंचेस्टर शहरांत पुनः आपल्यास राज्याभिषेक करविला. नंतर नाटिंगम शहरांत एक मोठी सभा करून सर्वोस विदित केलें कीं, बंदींतून माझी मुक्तता होऊ नये, या विषयीं माझा भाऊ जान याणें उद्योग केला; आणि तो आतां त्या बेतानें फ्रान्स देशास गेला आहे, या करिता त्या दुष्टाचें सर्व राज्य मी जप्त करून घेतों. परंतु पुढें त्याणें

त्या

त्या अपराधाची क्षमा केली, आणि असें बोलिला,
 की "जसा माझा भाऊ मी क्षमा केली हें लवकर-
 च विसरुल, तशी त्याचे अपराधाची मला विस-
 र पडेल तर बरें होईल. "

. रिचर्डे राजाचे मृत्यूचें कारण विचित्र
 झालें. तें असें. राजाचे मजांतून एकाचें फ्रा-
 न्स देशांत शेत होतें, तेथें त्याच्या आकर खणीत
 असतां त्यास द्रव्याच्या एक ठेवा सांपडला. तें द्र-
 व्य आपणास जिरावें घणून त्याणें त्यांतून कां-
 हीं राजाजवळ पाठवून दिलें. परंतु रिचर्डेनें
 आपण राजा घणोन आपणास सर्वांच्या अधि-
 कार आहे, असा विचार करून तें सर्व सरकारां-
 त आणाच्या हुकूम केला. तो त्याणें ऐकिला
 नाहीं घणून, तें द्रव्य जेथें ठेविलें होतें त्या शा-
 लस किल्यास जाऊन वेढा घातला. तो वेढा
 घातल्याचे श्ववधे दिवशीं राजा सकाळीं घोड्या-
 वर बसून कोठून हल्ला करावा हें पहाया करि-
 तां बोलिला होता; इतक्यांत कोणी एक बे-
 चामं..

ग्रामंडी गौर्दन सपून होता, त्याणें तीर मारिला तो त्याचे खांद्यास लागला. ती जरबम कांहीं मोठी नव्हती, परंतु कोणी एका मूर्ख वैद्यानें तें तीर काढ्याच्या उद्योग केला, तेव्हां ती जडावून राजास मृत्युचीं चिह्ने होऊं लागलीं. त्याणें आपला अंतकाळ जवळ आला पाहून मृत्युपत्र केलें; त्यांत सर्व राज्य जान नामें भाऊ होता त्याणें करावें असें लिहून ठेविलें; आणि आमदार खात्याच्या तोच अधिकारी केला. परंतु त्यांतील चौथा हिस्सा द्रव्य मात्र चाकरांस वांटून दिलें. त्याणें आज्ञा केली कीं, जाणें मला तीर मारिला त्यास माझे पाशीं घेऊन या. त्यास जवळ आणिल्यानंतर विचारिलें, अरे तूं मला निरर्थक मारिलेंस याचें कारण काय ? मी तुझा असा अपराध काय केला ? तो बोलिला राजा ऐक, " तूं माझा बाप आणि दोघे भाऊ यांच्या जीव घेतलास, आणि मलाही फाशीं द्यायाचा तुझा वेत होता. आतां मी तुझा हस्तगत झालों आहे; तूं मला मारून माझे अपराधाचें शास-

न कर; तें भोगून मला सुखच होईल; कारण या वि-
 श्वाकून तुझा सारिखा दुष्ट राजा काढून टाकिला
 एवढा मोझे हातोन. लोकांवर उपकार घडला." हें उ-
 त्तर ऐकून विस्मित होत्साता रिचर्ड राजा त्यास
 ५० शिलिंग देऊन सोडून घावा अशी आज्ञा
 देता झाला; परंतु त्याचा मार्केडी नामें घातुक
 सरदार होता त्याणें तें न ऐकतां, जीवंत पणीं त्या-
 चे आंगावरची चामडी काढून फांशी देऊन त्या-
 स मारून टाकिला.

रिचर्ड राजा राज्य करूं लागल्या पासून
 दहावेवर्षी मृत्यु पावला. • त्यावेळेस त्याचे वया-
 स आठनावे वर्ष होतें. त्यास फिलिप नांवा-
 चा एकच मात्र पुत्र होता.

द्यायाच्या करार केला. ते त्याणीं दिले तेद्वां, राजा रिचर्डे कारागृहांतून मुक्त होता झाला.

राजा रिचर्डे बहुत क्लेश पावून पुनः स्वदेशीं आला, हें पाहून लोक परम हर्ष पावले. तें पाहून तोही संतुष्ट होत्साता लंडन शहरांत मोठ्या उत्साहानें प्रवेश करिता झाला. तेद्वां लोकांनीं मोठ्या समारंभ केला होता तो पाहून त्याचे बरोबर जर्मनी देशाचे लार्डे आले होते ते स्मरण कीं, हे लोक इतके धनाढ्य आहेत असें ठाऊक असतें तर आमचे राजानें रिचर्डेस इतका थोडा पैका घेऊन सोडला नसता. त्याणें मग विंचेस्टर शहरांत पुनः आपल्यास राज्याभिषेक करविला. नंतर नाटिंगम शहरांत एक मोठी सभा करून सर्वोस विदित केलें कीं, बंदींतून माझी मुक्तता होऊं नये, या विषयीं माझा भाऊ जान याणें उद्योग केला; आणि तो आतां त्या बेतानें फ्रान्स देशास गेला आहे, या करिता त्या दुष्टाचें सर्व राज्य मी जप्त करून घेतों. परंतु पुढें त्याणें

त्या

त्या अपराधाची क्षमा केली, आणि असें बोलिला,
 की "असा माझा भाऊ मी क्षमा केली हें लवकर-
 च विसरुल, तरी त्याचे अपराधाची मला विस-
 र पडेल तर बरें होईल. "

• रिचर्डे राजाचे मृत्यूचें कारण विचित्र
 झालें. तें असें. राजाचे प्रजांतून एकाचें फ्रा-
 न्स देशांत शेत होतें, तेथें त्याच्या आकर खणीत
 असतां त्यास द्रव्याच्या एक ठेवा सांपडला. तें द-
 र्घ्य आपणास जिरावें स्मणून त्याणें त्यांतून कां-
 हीं राजाजवळ पाठवून दिलें. परंतु रिचर्डेनें
 आपण राजा स्मणोन आपणास सर्वाच्या अधि-
 कार आहे, असा विचार करून तें सर्व सरकारा-
 त आणाच्या हुकूम केला. तो त्याणें ऐकिला
 नाहीं स्मणून, तें द्रव्य जेथें ठेविलें होतें त्या शा-
 लस किल्यास जाऊन वेढा घातला. तो वेढा
 घातल्याचे श्ववधे दिवशीं राजा सकाळीं घोड्या-
 वर बसून कोठून हल्ला करावा हें पहाया करि-
 तां बालिला होता; इतक्यांत कोणी एक बे-
 शम .

ब्रामंडी गौर्दन खपून होता, त्याणें तीर मारिला
 तो त्याचे खांद्यास लागला. ती जखम कांदीं मोठी
 नव्हती, परंतु कोणी एका मूर्ख घेद्यानें ते तीर का-
 द्याच्या उद्योग केला, तेव्हां ती जडावून राजास
 मृत्यूचीं चिन्हे होऊं लागलीं. त्याणें आपला अं-
 तकाळ जवळ आला पाहून मृत्युपत्र केलें; त्यांत
 सर्व राज्य ज्ञान नामें भाऊ होता त्याणें करावें
 असें लिहून ठेविलें; आणि आमदार स्वाभ्याच्या तो-
 च अधिकारी केला. परंतु त्यांतील चौथा हिंसा
 द्रव्य मात्र चाकरांस वांटून दिलें. त्याणें आज्ञा के-
 ली कीं, जाणें मला तीर मारिला त्यास माझे पाशीं
 घेऊन या. त्यास जवळ आणि त्यानंतर विचारि-
 लें, अरे तूं मला निरर्थक मारिलेंस याचें कारण का-
 य ? मी तुझा असा अपराध काय केला ? तो बो-
 लिला राजा ऐक, " तूं माझा बाप आणि दोघे भाऊ
 यांच्या जीव घेतलास, आणि मलाही फांदीं द्याया-
 च्या तुझा घेत होता. आतां मी तुझा हस्तगत झालो-
 लों आहें; तूं मला मारून माझे अपराधाचें शास-

न कर; तें भोगून मला सुखच होईल; कारण या वि-
 श्वातून तुझा सारिखा दुष्ट राजा काढून टाकिला
 एवढा मोझे हातोन. लोकांवर उपकार घडला." हें उ-
 त्तर ऐकून विस्मित होत्साता रिचर्ड राजा त्यास
 ५० शिलिंग देऊन सोडून घावा अशी आज्ञा
 देता झाला; परंतु त्याचा मार्केडी नामें घातुक
 सरदार होता त्याणें तें नपेकतां, जीवंतपणीं चत्या-
 चे आंगावरची चामडी काढून फांशी देऊन त्या-
 स मारून टाकिला.

रिचर्ड राजा राज्य करूं लागल्यापासून
 दहावेवर्षी मृत्यु पावला. त्यावेळेस त्याचे वया-
 स बावन्नावें वर्ष होतें. त्यास फिलिप या ना-
 वाचा एकच मात्र पुत्र होता.

(१३८)

प्रकरण २०

जान राजाची कथा

सन ११९९ पासून १२१६ पर्यंत

जान राजा सिंहासनाखूळ होतांच, लाग-
लाच तो आपल्या पुतण्यांचें जें लहानसें राज्य होतें,
तें घ्यायाचा उद्योग करूं लागला. त्या मध्यें गर्व
आणि दोंगस्य हे मोठे दुर्गुण होते; त्यांहीं करून
लोकांची त्यावर किमपि प्रीति नव्हती. त्यांत, जो
त्याचा पुतण्या आर्थर सर्व राज्याचा वास्तवीक
अधिकारी, त्यास कैदेंत ठेऊन त्याणें आपले हातें
मारिला; सगून लोकांस त्याचा फारच कंटाळ
आला.

१ पूर्वी जिओफी सगोन रिचर्ड राजाचा भाऊ सांगी-
तला, त्याचा मुलगा आर्थर नामें होता तो.

प्रजांस

प्रजांस त्याचा संताप येई स्वरा, परंतु त्या-
ची सत्ता नाहीशीं करवेना. पुढें दैवानें असें घडलें
कीं, सभासद लोकांत परस्परे वेंर पाड्याचे त्या म-
ध्ये गुण नाहीं, खणूनच तेच त्याचे शत्रु झाले.

तें असें. काहीं दिवस धर्मपक्षी, राजाचा दरकार
न ठेवितां स्वतंत्रपणें वागूत असत; आणि त्यांचा
नेमणुका पोपच करीत असे; त्याचा मात्र आज्ञा
ते मानीत. परंतु आर्चविशपाचे नेमणुकीवि-
षयीं धर्मपक्षी, आणि आगुस्तिनाचे मतानु-
सारी जे महंत, त्या दोघांमध्ये तंटा होत असे.

आर्चविशपाचें नेमणुकी विषयीं त्या दोघांस-
ही अधिकार आहे या विषयीं पूर्वीचें भोग्य होतें.

जान राजानें विशपांच्चा पक्ष धरिला; आणि
आपले स्वारींतले दोन नैट त्या महंतांस मठांतून
लावून द्याया करितां आणि त्यांचा सर्व वसूल ज-
म कसया करितां पाठविले. असें वेमन-
स्य पडलें तें पोपास केवळ अनिष्ट नव्हतें.

खणून त्या दोन पक्षींचा मुख्यानीं जो पुरुष ने-

मिळो

मिला होता तो दळून त्याणें तिसराच एक स्त्रीफ-
न लांगून या नावाचा पुरुष आर्चविश्राण-
चे जागेवर नेमिला. तो राजास संमत झाला ना-
हीं, म्हणून सर्व राज्यास पोपानें बहिष्कार घात-
ला. हें भयंकर कर्म पाहून लोक फार भय पावले;
कारण कीं, लोकांचे अज्ञान चित्तांत ही गोष्ट फार
वाईट झाली असें वाणलें. मग ईश्वरभजन बंद-
झालें; वासिष्ठा वांचून इतर सर्व संस्कार होई-
नात; देउळाचे दरवाजे लागले; महंताचा मूर्ति र-
स्त्यावर पडूं लागल्या; मेतास पुरायाचा संस्कार न-
करितां, तीं खाड्यांत किंवा रस्त्यावर पडायचा प्रा-
रंभ झाला. असा अनर्थ झाला.

१ ईश्वरभजन म्हणजे आदित्यवार इत्यादि पर्वणी-
स देवळामध्ये एक धर्मपक्षी उभा राहून ईश्वराचे गुण व-
र्णितो, आणि इतर लोक बसून ऐकतात ते.

२ वासिष्ठा म्हणोन एक संस्कार आहे; जो झाला
असता रिवास्तियन धर्माचा अधिकार होतो.

त्या वेळेस राजा जान परम संकटावस्थें-
त पडला. अशी गोष्ट सांगतात कीं, आपल्या
मौर्य्येकरून संतप्त, प्रजाविषयीं साशंक, आणि
जो दिसेल त्या विषयीं शत्रुबुद्धि असा होत्साता तो
हके रात्रीस नातिंगम शहरचे कित्यांत चिंता क-
रीत एकटाच बसला होता; आणि जवळ कोणास
वेऊं देईना. पुढें आपलें राज्य पोपानें फ्रान्स
देशाचे राजास दिलें, आणि तें घ्याया करितां तो त-
यारी करितो आहे; असें ऐकून त्याचा मनांत कि-
ती भय वाटलें असेल वरें ? तसें असतांही शत्रू-
चा पराजय कराया विषयीं यत्न करायास तो सम-
र्थ झाला. तें असें. तो लोकांस फार अभिप्रेत होता
खरा, परंतु इंग्लिश आणि फ्रेंच या मध्ये सु-
ळापासून वैर होतें; जानास राजा असें घणत
असत; आणि त्याचे जवळ तेझांही कांहीं सामर्थ्य
होतें; या कारणांमुळे त्या पाशीं साठ हजार फौज ज-
मली; इतकी फौज त्या कामास पुष्कळ होती, परं-
तु ती भरंवसा ठेवाया जोगी नव्हती. ही सेना ये-